

Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект

Р. Мартинюк

кандидат політичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

У статті досліджується природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю, виявляються подібні й відмінні риси актів органів конституційної юрисдикції та нормативних актів, а також прецедентних судових актів. Аналізується положення правових позицій у структурі відповідних інтерпретаційних актів, їх роль у правовій системі країни.

Ключові слова: форма права, нормативні акти, прецедентні судові рішення, інтерпретаційні акти, правові позиції органів спеціалізованого конституційного контролю.

Питання про природу правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю тісно пов'язане з питанням про природу актів відповідних органів, а також із питанням про співвідношення правової позиції з актом, у якому права позиція сформульована.

У спеціальній літературі наявні альтернативні і, на жаль, часто недостатньо аргументовані судження про юридичну природу (силу) актів органів конституційної юрисдикції. Тож питання про те, чим є рішення конституційного суду, залишається відкритим¹. Складовою наукової дискусії з проблематики природи актів органів спеціалізованого конституційного контролю є питання про природу правових позицій цих органів. Характер згаданої дискусії засвідчує, що вона далека від завершення. У науковому середовищі не склалося єдності поглядів ні щодо визначення самого поняття правової позиції органу конституційної юрисдикції, ні щодо юридичної природи та обов'язковості правових позицій, ні щодо співвіднесення правової позиції з рештою структурних елементів акта конституційного правосуддя².

Відсутність теоретико-правової визначеності з відповідної проблематики негативно позначається не лише на легітимності самих органів конституційної юрисдикції, а й деструктивно впливає на правотворчий і правозастосовний процеси в цілому. Звідси очевидно, що теоретико-правова визначеність у питанні про природу актів (правових позицій) органів спеціалізованого конституційного контролю та їх роль у правовій системі країни стала б важливою складовою меха-

¹ Гаврюсов Ю. О некоторых взглядах на правовую природу решений органов конституционной юстиции / Ю. Гаврюсов // Конституционное и муниципальное право. — 2010. — № 7. — С. 51–55.

² Петров А. Правовая позиция Конституционного Суда Российской Федерации как предмет законодательной регламентации / А. Петров // Конституционное и муниципальное право. — 2008. — № 21. — С. 133.

нізму реалізації цих актів, елементом необхідного наукового обґрунтування форм конституційно-правової відповідальності суб'єктів, уповноважених забезпечити належну реалізацію конкретних рішень органів конституційної юрисдикції.

На нашу думку, правова позиція органу спеціалізованого конституційного контролю може бути визначена як аргументований нормативно-доктринальний висновок, установка і правова оцінка, що набуває обґрунтування у процесі здійснення відповідним органом конституційного правосуддя¹. У правовій позиції «відображається суть, нормативно-доктринальна квінтесенція прийнятого рішення»². Правова позиція набуває найбільшої визначеності, будучи сформульованою у мотивувальній, а іноді й резолютивній частинах рішення органу конституційної юрисдикції у вигляді певної наскрізної основної ідеї чи принципу вирішення справи та його супровідної аргументації у контексті того питання, що утворювало предмет конституційного провадження.

У фаховому середовищі прослідковуються два основні підходи до визначення природи актів органів конституційної юрисдикції: підхід, який заперечує за цими актами характер джерела права, і той, що його визнає. У рамках останнього підходу зустрічаються як категоричні погляди, за якими акти конституційного правосуддя розглядаються як «складова чинного законодавства»³, «специфічний судовий прецедент» чи «різновид прецедентного права»⁴ тощо, так і більш зважені за змістом уявлення, що визнають за рішеннями конституційних судів характер джерела права із суттєвими застереженнями.

Відповідно до підходу, який заперечує нормативний характер актів конституційного правосуддя, вищі органи державної влади, що здійснюють нормотворчу діяльність, правомочні «нейтралізувати» не лише акт органу спеціалізованого конституційного контролю, а й його правову позицію, сформульовану в мотивувальній частині відповідного акта. Вважається, що органи державної влади, чії акти є об'єктом конституційного контролю, можуть подолати правову позицію конституційного суду шляхом прийняття нової редакції акта (внесення до нього поправок) або прийняття нового акта з тим, щоб більш чітко сформулювати його спірні положення чи зовсім по-іншому врегулювати відповідні правовідносини. Звідси беззастережно стверджується, що юридичні наслідки прийняття органом конституційної юрисдикції відповідного акта тривають доти, доки зберігає чинність об'єкт його тлумачення. У випадку зникнення останнього не лише акт конституційного правосуддя, що тлумачить уже нечинні норми, а й правова позиція,

¹ Бондар М. Між Сциллою і Харибдою: Конституційний Суд у системі поділу влади / М. Бондар // Конституційний Суд у системі органів державної влади: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 травня 2008 р. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 70.

² Бондарь Н. Местное самоуправление и конституционное правосудие / Н. Бондарь. — М. : Норма, 2009. — С. 139.

³ Євграфова Є. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства / Є. Євграфова // Право України. — 2001. — № 10. — С. 67.

⁴ Черняк Є. Прецедент тлумачення правової норми в діяльності Конституційного Суду України / Є. Черняк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Вип. 200 : Правознавство. — Чернівці : Рута, 2003. — С. 36–40.

як складова цього акта, втрачають юридичну силу¹. З наведеним підходом узгоджується, зокрема, встановлена статтею 150 Конституції України умова, відповідно до якої Конституційний Суд України остаточно пов'язує себе власними правовими позиціями, і перегляд останніх можливий лише за результатами втрати чинності актів, у яких правові позиції були сформульовані.

Представники підходу, який визнає за актами органів конституційної юрисдикції характер джерела права, зазвичай інтерпретують природу правових позицій цих органів у контексті доктрини судового прецеденту, застерігаючи проте від повного ототожнення актів органів спеціалізованого конституційного контролю із прецедентними рішеннями вищих судів країн загального права. Зазначається, що в романо-германській правовій системі еквівалентом прецедентних рішень є так звана усталена судова практика² чи «правоположення судової практики»³. Вважається однак, що поняття «усталена судова практика» та «судовий прецедент» «відображають один і той самий феномен визнання нормативності актів судової влади, але у різних історичних та соціальних умовах»⁴.

Навряд чи можна відшукати серйозні аргументи ототожнення правової природи актів органів конституційної юрисдикції із нормативними актами. У юридичній науці загальноприйнятим є розуміння актів конституційного правосуддя як різновиду інтерпретаційних, але аж ніяк не нормативних актів. Натомість вбачається, що спроби виявити сутнісну схожість між згаданими прецедентними та інтерпретаційними формами права є цілком правильним напрямом в осмисленні природи актів органів конституційної юрисдикції. Наявність спільних рис у прецедентних актів вищих судів країн загального права та інтерпретаційних актів органів спеціалізованого конституційного контролю водночас не заперечує і принципів відмінностей між ними. Заперечення цих відмінностей було б, по суті, спробою науково некоректного ототожнення відповідних форм права чи, інакше кажучи, спробою «підігнати» інтерпретаційні акти органів конституційного контролю — особливий і самобутній правовий феномен — під уже відомі традиційні форми права. Акти органів спеціалізованого конституційного контролю, попри визнання за ними характеру інтерпретаційних актів, мають суттєву специфіку, яка, на чому буде акцентовано далі, полягає в тому, що у структурі інтерпретаційних актів органів конституційної юрисдикції наявні нормативно-доктринальні елементи.

У зв'язуванні відмінностей, які відрізняють інтерпретаційні акти органів спеціалізованого конституційного контролю від прецедентних рішень судів загальної юрисдикції, важливо звернути увагу на той факт, що органи конституційної юрисдикції приймають свої акти завжди у зв'язку з необхідністю тлумачення норм

¹ Тихий В. Основні повноваження Конституційного Суду України / В. Тихий // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33)–№ 3 (34). — С. 292.

² Шевчук С. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / С. Шевчук. — Х., 2008. — С. 4.

³ Абдрасулов Е. Правообразование и правопреобразование в нормативных постановлениях Конституционного совета РК / Е. Абдрасулов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.kz>.

⁴ Шевчук С. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / С. Шевчук. — Х., 2008. — С. 15.

позитивного права. Згадана інтерпретація має місце навіть тоді, коли підставою прийняття акта є перевірка відповідності конституції норм законодавства і прийняте органом конституційного контролю рішення не оформляється у спеціальний акт тлумачення. Фактично тлумаченням конституції супроводжується розгляд конституційним судом будь-якої справи. У цьому сенсі будь-який акт конституційного правосуддя — інтерпретаційний. Звідси і визначення у спеціальній літературі відповідних актів як інтерпретаційних. Поява інтерпретаційного акта неможлива без норми позитивного права, яка йому передує і утворює об'єкт його тлумачення. Прецедентні рішення натомість виявляють лише часткову обумовленість нормами позитивного права. Більше того, така обумовленість може бути відсутня взагалі. Прецедентне рішення з'являється зовсім не обов'язково як результат судового тлумачення норм законодавства. Його появу може спричинити об'єктивна необхідність правового вирішення ситуації, не врегульованої нормами позитивного права. Така риса прецедентного права особливо виразно простежувалася у ранні періоди англійської та американської державності. Формування уніфікованої системи прецедентів загального права та поява права справедливості у феодальній Англії стали результатом судової правотворчості «в чистому вигляді» і зовсім не були пов'язані з потребами судової інтерпретації будь-яких форм позитивного права чи, тим більше, оцінкою його конституційності. Фрідріх фон Хайек говорить про це так: «Можна навіть сказати, що в Англії виріс свого роду поділ влади не тому, що “законодавча влада” творила право, але тому, що вона його не творила: тому що право визначалося судами незалежно від влади, яка утворювала і скеровувала уряд, тієї влади, яку пізніше помилково назвуть “законодавчою”»¹.

Подібно складалася система прецедентного права у Сполучених Штатах Америки. Найважливіші норми англійського права, що діяли на Британських островах у колоніальний період американської історії, «були вироблені феодальним суспільством і для феодального суспільства, тобто для такого суспільства, від якого американські колонії були далекі»². З огляду на цю обставину судова правотворчість стала головним джерелом американського права. Попри те, що в подальшому у його структурі постійно зростала частка позитивного права, право Сполучених Штатів Америки за своєю суттю донині залишається переважно прецедентним. Таким чином, в обох національних випадках саме неврегульованість суспільних відносин нормами законодавства обумовила появу й подальше домінування над позитивним правом права прецедентного.

Фактично інтерпретаційний характер прецедентного права став його характерною ознакою лише на певному етапі розвитку національних систем загального права, коли в період активної нормотворчої діяльності держави суди були поставлені перед необхідністю «уточнити» зміст законодавства у зв'язку з тими ситуаціями, що були предметом їх розгляду. По суті, забезпечення функції конституційного контролю стало для прецедентного права непередбачуваним і, до

¹ Хайек Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії : у 3 т. / Ф. А. Хайек. — К. : Аквілон-Прес, 2000. — Т. I–III. — С. 68.

² Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М. : Международные отношения, 1999. — С. 270.

певної міри, додатковим наслідком його головного призначення — безпосередньо регулювати суспільні відносини засобом правотворчої діяльності судів.

У країнах загального права визнання за судами правотворчої ролі фактично визначає постійну і жорстку залежність законодавства від прецедентів. Така залежність зберігається навіть у випадку прийняття закону, який інакше регулює суспільні відносини, попередньо регульовані прецедентним правом. Анулювання законом певних прецедентів означає лише те, що на суди покладається завдання створити нові прецеденти замість тих, дія яких була припинена законом. «Прецедент як джерело права, — зазначає англійський правознавець Р. Кросс, — підпорядкований законодавству в тому сенсі, що законом може бути припинено дію судового рішення, а суди вважають себе зобов'язаними надавати силу законодавчому акту (виділено авт. — Р. М.), коли вважають його прийнятим у належному порядку»¹. Норми законодавства, таким чином, застосовуються тут «у тій формі, а також тією мірою, яку встановлять суди»². Подібна відносна значимість законодавства у механізмі правового регулювання неможлива у країнах, де функцію конституційного правосуддя уособлюють органи конституційної юрисдикції. Інтерпретаційний акт органу конституційної юрисдикції застосовується виключно разом із нормативним актом — об'єктом його тлумачення. Акт конституційного правосуддя є «тінню» норм, які він тлумачить, перебирає на себе їх юридичну силу і поділяє їх «юридичну долю».

Отже, узагальнити принципів відмінність між прецедентними рішеннями судів загальної юрисдикції та інтерпретаційними актами органів спеціалізованого конституційного контролю можна таким чином. Якщо перші покликані безпосередньо регулювати суспільні відносини, заповнюючи прогалини в позитивному праві, то органи спеціалізованого конституційного контролю такими повноваженнями не наділені. Їх компетенція звичайно обмежується питаннями перевірки відповідності конституції інших нормативних актів та питаннями офіційної інтерпретації Основного Закону.

Функціональна природа судової влади розкривається у певних процесуальних формах захисту прав фізичних та юридичних осіб. У процесі здійснення загального правосуддя опосередковано забезпечується правова охорона конституції. Тому відповідні прецедентні рішення завжди пов'язані зі спробами судового захисту порушеного суб'єктивного права, що є безпосередньою причиною їх появи, а конституційний нормоконтроль, який здійснюється у процесі вироблення прецедентного рішення, є об'єктивно необхідним, проте лише технічно-допоміжним засобом вирішення питання про захист права фізичної чи юридичної особи. До того ж у країнах загального права судовий захист суб'єктивного права супроводжується конституційним нормоконтролем далеко не завжди.

¹ Кросс Руперт. Прецедент в английском праве : [пер. с англ.] / Руперт Кросс. — М. : Юридическая литература, 1985. — С. 166.

² Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М. : Международные отношения, 1999. — С. 260.

Функціональне призначення органів спеціалізованого конституційного контролю — забезпечення верховенства конституції у національній правовій системі шляхом оцінки конституційності норм законодавства і правотлумачної діяльності. На це, між іншим, вказує і встановлена Основним Законом сутнісна функція Конституційного Суду України, відповідно до якої орган конституційної юрисдикції «вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України», і зміст його конституційно визначених титульних повноважень.

Підстави здійснення спеціалізованого конституційного нормоконтролю не вичерпуються випадками порушення неконституційними актами основних (конституційних) прав людини і громадянина, тому акти конституційного правосуддя можуть бути зовсім не пов'язані з потребами захисту суб'єктивного права. Фактично навіть у національних правових системах, яким відомий інститут індивідуальної конституційної скарги, захист прав фізичної особи може розглядатися лише як опосередкований, а не безпосередній результат «негативної правотворчості» органів спеціалізованого конституційного контролю: предметом відповідного конституційного провадження залишається перевірка конституційності норм права.

Наступна суттєва відмінність — прецедентні рішення є обов'язковими до застосування лише судовими органами, у той час як акти органів конституційної юрисдикції обов'язкові для всіх суб'єктів, чиї правовідносини підпадають під сферу дії цих актів. До того ж акти органів конституційної юрисдикції, на відміну від рішень судів загальної юрисдикції, мають остаточний характер і не можуть бути оскаржені.

Звертають на себе увагу й інші, вторинні за характером відмінності, що простежуються вже у практиці реалізації конституційних норм у країнах, де функцію конституційного контролю здійснюють відповідні спеціалізовані органи, та у країнах, де конституційне правосуддя віднесено до компетенції загальних судів. Безперечно, сам факт здійснення спільної функції конституційного контролю судами загальної юрисдикції, що приймають прецедентні рішення, та органами конституційної юрисдикції, що приймають інтерпретаційні акти, засвідчує часткову близькість юридичних характеристик обох згаданих форм права. Водночас помітна й суттєва специфіка. У країнах континентально-правової сім'ї конституційні норми визнаються нормами прямої дії: норми основного закону застосовуються безпосередньо, якщо тільки обов'язковість їх конкретизації не впливає прямо з конституції¹. Принцип прямої дії конституційних норм передбачає, що органи державної влади у своїй діяльності повинні безпосередньо керуватися нормами основного закону, навіть у випадках, коли конституційні норми конкретизовані законами та інтерпретовані актами органу конституційної юрисдикції. Акти конституційного правосуддя тут виступають дуже важливим, проте допоміжним елементом механізму реалізації конституційних норм у формі їх застосування, навіть тих, що виявляють особливу узагальненість формулювань і характеризуються мінімальною визначеністю. З цього погляду, акти Конституційного Суду

¹ Каратеева М. Гарантирующая функция Конституции Российской Федерации : дис. канд. юрид. наук / М. Каратеева. — М. : РГБ, 2005. — С. 121.

України можуть бути названі «прецедентами застосування Конституції України», але ніяк не «судовими прецедентами» у класичному розумінні цього поняття¹.

Дещо іншою є ситуація з реалізацією конституційних норм у країнах із домінуючим впливом прецедентного права. Тут загальне правило передбачає, що позитивне право є обов'язковим лише в тій частині, у якій воно визнається і застосовується судами. Більше того, застосовуючи закони, суди створюють нормативні прецеденти тлумачення законів. У подальшому інші суди застосовують уже не саме позитивне право, а його інтерпретації, викладені в актах судового тлумачення законів — «витлумачений одного разу нормативний акт набуває того змісту, який йому надали судові рішення»². К. Жоффре-Спінозі і Р. Давід так ілюструють цю ситуацію: «Якщо немає прецедентів, американський юрист охоче скаже: “Право з цього питання мовчить”, — навіть якщо існує цілком очевидна норма закону, що стосується цього питання»³, «лише за наявності таких рішень (прецедентних — Р. М.) англійський юрист буде дійсно знати, що ж бажав сказати закон, оскільки саме в цьому випадку норма права постане у звичній для нього формі судового рішення»⁴.

Закон, образно кажучи, залишається позбавленим сенсу, доки цей сенс не буде з'ясовано засобом судового тлумачення закону. Типова в цьому плані позиція Верховного Суду Сполучених Штатів Америки: Суд відмовляється вирішувати, чи відповідає закон штату Конституції держави, якщо суди штату не уточнили при тлумаченні дійсного значення цього закону. Так само вчиняє і решта федеральних судів, коли їм потрібно оцінювати конституційність права штатів, а норми закону не знайшли тлумачення у рішеннях судів відповідного штату. Стосовно федеральної Конституції це означає, що її норми теж застосовуються не безпосередньо, а через призму прецедентних рішень Верховного Суду, які «запускають» норми Конституції у дію. Інакше кажучи, норми Конституції не є нормами прямої дії, оскільки прецедентні рішення приводять у дію механізм, альтернативний тому, який передбачає принцип прямої дії конституційних норм. За такої ситуації Конституція не може набути реальної значущості доти, доки зміст її положень не уточнено федеральними судовими рішеннями⁵. У 1803 році, коли Верховний Суд Сполучених Штатів Америки створив перший прецедент, Голова Верховного Суду Дж. Маршалл пояснив: «Виключною справою й обов'язком судової влади є тлумачення сутності закону. Ті, хто застосовують загальне правило в конкретному випадку, мусять обов'язково розтлумачити і витлумачити це правило»⁶. Це пояснює, зокрема, чому роль Верховного Суду Сполучених Штатів

¹ Медведчук В. Роль Конституційного Суду в побудові основ правової держави в Україні / В. Медведчук // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 52.

² Апарова Т. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия / Т. Апарова. — М. : Институт международного права и экономики. Триада, Лтд, 1996. — С. 14.

³ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М. : Международные отношения, 1999. — С. 276.

⁴ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Там само. — С. 260.

⁵ Филиппов С. Судебная система США / С. Филиппов. — М. : Наука, 1980. — С. 4.

⁶ Цит. за: Футей Б. Нагляд судової гілки влади за законодавчою та виконавчою гілками влади / Б. Футей // Становлення правової держави: Україна 1991–2001 рр. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — С. 200.

Америку у механізмі реалізації федеральної Конституції є більш суттєвою, ніж аналогічна роль органів спеціалізованого конституційного контролю у країнах континентально-правової системи.

Таким чином, прецедентні рішення мають, безсумнівно, нормативний характер, будучи формою безпосереднього правового регулювання суспільних відносин. Визнання за актами органів спеціалізованого конституційного контролю нормативного характеру можливе із серйозними застереженнями, оскільки ці акти безпосередньо правовідносин не регулюють, а лише сприяють розкриттю регулятивного потенціалу конституційних норм. Скасовуючи ж неконституційні норми законодавства, акти конституційного правосуддя посилюють пряму дію норм Основного Закону. Пряма дія конституційних норм, про що було зауважено, не припиняється і нормативно-правовими актами, які деталізують та конкретизують ці норми.

Очевидно, що між прецедентними рішеннями загальних судів та інтерпретаційними актами органів спеціалізованого конституційного контролю простежується виразна функціональна схожість і водночас незаперечна відмінність. По суті, вони виступають альтернативними правовими засобами забезпечення верховенства конституції. При цьому призначення прецедентів у механізмі правового регулювання явно ширше, а історичні причини появи прецедентного права були зовсім інші, ніж ті, що спричинили появу європейської моделі конституційного контролю.

Наведене дає підстави вважати, що інтерпретаційні акти органів спеціалізованого конституційного контролю не можуть бути ототожені з судовими прецедентами. Водночас, беручи до уваги те, що за низкою своїх характеристик акти органів конституційної юрисдикції тяжіють до прецедентного права¹, вбачається допустимим визначати їх як «квазіпрецедентні» акти².

Чи існує специфіка природи правових позицій органів конституційного контролю стосовно самих актів, у яких ці позиції сформульовані? Вбачається, що так. Сформульовані в інтерпретаційному акті конституційного суду правові позиції утворюють нормативно-доктринальний елемент цього акта. Будучи вираженням вищих конституційних цінностей, правові позиції органу конституційної юрисдикції виявляють «нормативно-доктринальну природу» й формують своєрідне «право принципів». Згадана природа правової позиції виражається у тому, що, будучи одного разу сформульованою у відповідному акті, вона набуває загальнонормативного значення і в подальшому може неодноразово застосовуватися поза зв'язком з обставинами справи, з приводу якої конституційним судом було прийнято рішення³. Оскільки правова позиція виражає доктринальний рівень правової компетентності, її юридична сила не може залежати від чинності самого акта, в якому вона сформульована.

¹ Марченко М. Судебное правотворчество и судебское право / М. Марченко. — М. : Проспект, 2007. — С. 87–89.

² Малишев Б. Правосуддя і судова правотворчість / Б. Малишев // Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін. — К., 2009. — С. 253.

³ Кажлаев С. Генезис правовых позиций Конституционного Суда Российской Федерации / С. Кажлаев // Журнал российского права. — 2007. — № 3. — С. 8, 14.

Таким чином, хоча акт органу конституційної юрисдикції та правова позиція, сформульована в цьому акті, виявляються тісно пов'язаними між собою, вони не збігаються за обсягом і правовими наслідками¹. Формулювання правової позиції передуює прийняттю конституційним судом відповідного рішення, а співвідношення правової позиції та решти положень інтерпретаційного акта органу конституційного контролю подібне до співвідношення *ratio decidendi* й *obiter dictum* у прецедентному судовому акті.

Фактично випадок створення конституційними судами згаданого «права принципів», поряд із їх правом приймати акти, що регламентують організацію їхньої внутрішньої роботи, слід розглядати як окремі випадки «позитивної правотворчості» органів конституційної юрисдикції. Ці випадки є винятком із правила, що визнає за органами конституційного контролю лише право скасовувати неконституційні акти (їх норми). Принципи права, які безпосередньо сформульовані органом конституційної юрисдикції у його актах чи впливають із загального сенсу його правових позицій, є специфічними джерелами права. Не спричиняючи безпосередньо правовідносин, вони водночас мають вищу юридичну силу й імперативне значення для усіх суб'єктів, наділених нормотворчими та правозастосовними повноваженнями. Згаданий вид правотворчості виступає як об'єктивний наслідок, а не безпосередня мета реалізації органом конституційної юрисдикції його функції забезпечення верховенства Основного Закону.

Наведена виняткова за своїм характером правотворча практика органів конституційної юрисдикції не суперечить принципу поділу влади². Функціональна спеціалізація органів влади зовсім не передбачає можливості здійснення відповідної правотворчої діяльності виключно законодавчими органами. Сама система стримувань і противаг — конститутивний елемент механізму влади у сучасних республіканських формах правління є наочним прикладом часткового змішування функцій органів влади й засвідчує неабсолютний характер згаданого принципу. До того ж важливо наголосити: інтерпретаційні акти органів спеціалізованого конституційного контролю принципово відрізняються від нормативних, тому ці органи не здійснюють правотворчої функції у її класичному вияві. Якщо, наприклад, закон встановлює загальнообов'язкові правила поведінки (моделі суспільних відносин), то інтерпретаційний акт органу конституційного контролю лише їх виявляє шляхом тлумачення нормативного акта. Оскільки інтерпретаційний акт створює правові наслідки тільки у зв'язку з реалізацією правових норм, тлумачення яких спричиняє його появу, він не володіє власною практичною значущістю. Інтерпретаційний акт, таким чином, не можна розглядати як засіб безпосереднього правового регулювання, оскільки він виконує щодо такого регулювання опосередковану роль³. І хоча правові позиції органів конституційної юрисдикції

¹ Саликов М. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие и система / М. Саликов // Правоведение. — 2003. — № 5. — С. 49.

² Бондарь Н. Конституционный Суд России: не «квазисуд», а больше, чем суд / Н. Бондарь // Журнал конституционного правосудия. — 2010. — № 3. — С. 31.

³ Шаповал В. Сучасний конституціоналізм : моногр. / В. Шаповал. — К. : Салком, Юрінком Інтер, 2005. — С. 100.

«впритул наближаються до поняття «джерело права»¹, безпосереднє правове регулювання виходить за межі компетенції згаданих органів. Органи конституційного контролю можуть лише долати правові прогалини, інтерпретуючи більш загальні за змістом конституційні положення (наприклад, норми-принципи), які врегульовують відповідні правовідносини опосередковано². Тому акти органів спеціалізованого конституційного контролю, попри те, що вони містять доктринально-нормативні елементи, залишаються за своєю природою інтерпретаційними.

З огляду на зміст самого предмета конституційного правосуддя є очевидним, що органи конституційної юрисдикції можуть формулювати свої правові позиції виключно на підставі конкретних національних нормативних положень. Тому видається принаймні сумнівною думка, що підставою для них можуть бути суто усталені доктринальні положення або положення міжнародного права³. Правові позиції органу конституційної юрисдикції повинні не лише не суперечити Основному Закону держави, а й безпосередньо ґрунтуватися на його положеннях. Тлумачення органу конституційного контролю базується на нормах конституції і відображає її зміст. Це — опосередковане джерело права, похідне від основного закону. У тих же випадках, коли принципи права вичерпно чітко сформульовані позитивним правом, наприклад, в Основному Законі, орган конституційної юрисдикції шляхом інтерпретації нічого не може додати до конституції, однак може розширити обсяг і зміст відповідних конституційних положень⁴ та встановити стандарти їх застосування⁵.

Таким чином, значущість правових позицій органів конституційної юрисдикції у правовій системі країни, їх юридична сила виявляють їхню подібність до прецедентних рішень судів загальної юрисдикції та законів парламенту. Водночас правові позиції конституційних судів певною мірою нагадують і доктринальне джерело права в англійській правовій системі. В англійській юриспруденції загальне правило полягає у тому, що роботи авторитетних юристів не розглядаються як джерела права. Однак за правовою доктриною може бути визнане таке значення, якщо судження авторитетного юриста вказує на наявність прецедента, не зафіксованого у відомих судових рішеннях. У такому випадку, джерелом права виступає не сама робота юриста-класика, а опосередковано відображе-

¹ Абдрасулов Е. Правообразование и правообразование в нормативных постановлениях Конституционного совета РК / Е. Абдрасулов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.kz>.

² Бондарь Н. Конституционные пробелы и конфликты как отражение социальных противоречий: в контексте практики конституционного суда РФ / Н. Бондарь // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2010. — Том 8. — № 1. — С. 76.

³ Зайчук О. Принцип верховенства права: доктринальні підходи та виміри / О. Зайчук // Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : моногр. : у 2 книгах ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка / Книга перша : Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. — К. : Юридична думка, 2008. — С. 185, 186.

⁴ Четвернин В., Юрко Г. Судебные источники права / В. Четвернин, Г. Юрко // Юрфакты. — 2011. — № 1. — С. 25, 37, 38, 43, 44.

⁵ Шевчук С. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / С. Шевчук. — Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2008. — С. 8.

ний у ній прецедент, істинність якого посвідчується судженням відповідного юриста.

Узагальнюючи викладене, можемо констатувати, що у своїх сутнісних характеристиках правові позиції органів спеціалізованого конституційного контролю виявляють лише подібність до нормативних актів та прецедентних судових рішень. Юридична природа правових позицій органів конституційної юрисдикції виявляє достатню оригінальність, що свідчить про необхідність її адекватного вивчення і концептуального обґрунтування.

Мартынюк Р. С. Природа правовых позиций органов специализированного конституционного контроля: теоретико-правовой аспект. В статье исследуется природа правовых позиций органов специализированного конституционного контроля, выявляются схожие и отличные черты актов органов конституционной юрисдикции и нормативных актов, а также прецедентных судебных актов. Анализируется положение правовых позиций в структуре соответствующих интерпретационных актов, их роль в правовой системе страны.

Ключевые слова: форма права, нормативные акты, прецедентные судебные решения, интерпретационные акты, правовые позиции органов специализированного конституционного контроля.

Martyniuk R. Nature of Legal positions of the Bodies of Specialised Constitutional Review: Theoretical and Legal Aspect. The author examines the nature of legal positions of the bodies of specialised constitutional review. Similarities and differences between the acts of the bodies of constitutional jurisdiction and normative acts as well as precedent judicial acts are identified. The status of legal positions in the structure of relevant interpretation acts, their role in the legal system of the state are analysed.

Key words: form of law, normative acts, precedent judicial decisions, interpretation acts, legal positions of the bodies of specialised constitutional review.